

З ІСТОРІЇ РАДЯНСЬКО-ЮГОСЛАВСЬКИХ ВІДНОСИН У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 40-х-ПЕРШІЙ ПОЛОВИНИ 50-х РОКІВ

Спільна боротьба радянського та югославського народів проти фашизму у роїш другої світової війни стала основою для поглиблення і зміцнення післявоєнних стосунків між Радянським Союзом і Югославією в політичній, економічній і культурній сферах. У березні 1945 р. Радянський Союз підтримав створення демократичного Тимчасового уряду Югославії та проголошення наприкінці листопада Федеративної Народної Республіки Югославії. Урядові Югославії подавалася необхідна підтримка на міжнародній арені у питанні післявоєнного розмежування із сусідніми країнами та по Трієстській проблемі. Захищаючи інтереси нової Югославії, Радянський Союз домігся включення її до ряду міжнародних організацій. Із західних зон окупації Австрії і Німеччини з допомогою СРСР було також повернуто більш як 270 югославських річкових суден.

Під час візитів Й. Броз Тіто до СРСР навесні 1945 р. та у травні-червні 1946 р. між Радянським Союзом і Югославією було укладено договори про політичне й економічне співробітництво, а також підписано торговельну угоду. Товарообіг між СРСР і ФНРЮ становив у 1946 р. майже 39 млн.крб., а в 1947 р. - 60,5 млн. крб. У 1947 р. СРСР постачав у Югославію 100% сталі та понад 50% її імпорту нафтопродуктів. До цього можна додати безвідплатне постачати хлібопродуктів, допомогу у відновленні залізничної й автодорожньої мережі, розмінування Дунаю радянськими саперами.

З часом у радянсько-югославських зв'язках назрівали питання, розв'язання яких потребувало особливого, рівноправного підходу, заснованого на міжнародних відносинах нового типу між соціалістичними країнами. Під час радянсько-югославських переговорів на вищому рівні, в Москві /1946р./ виявилися різні погляди сторін на умови, за якими мали працювати змішані підприємства і банк, на питання використання і вивозу до СРСР югославської сировини, а також з приводу статусу радянських цивільних та військових спеціалістів у Югославії¹. Свою позицію югославська сто-

---

¹ I.Odnosi SFR Jugoslavije i SSSR(1955-1969) //Jugoelovenski pregled.- Beograd,1970.- N5.- S.209.

рона пояснювала тим, що змішані підприємства, які існували в інших країнах народної демократії, засновувались радянською стороною на базі підприємств, що відійшли до неї за репараціями. Перенесення практики створення таких підприємств у ФНРЮ призвело б до того, що її народне господарство опинилося б у нерівноправних умовах, оскільки зменшувалась кількість національних підприємств. Проте на початку лютого 1947 р. були утворені радянсько-югославське спільне пароплавство "Юспад" і змішана авіакомпанія "Юоста".

Розходження у питанні про сировину, яку Югославія продавала СРСР за цінами нижчими, ніж світові, призвело до того, що угоду про торговельний обмін між двома країнами на 1948 р. не було підписано.

Югославська сторона мала зауваження щодо дій радянських спеціалістів, звертаючи увагу на те, що в деяких випадках вони поводитися не як радники, а як представники адміністрації. Югославський уряд також вважав за доцільне зменшити кількість радянських військових радників.

Загострення радянсько-югославських відносин відбулося після переговорів у лютому 1948 р. у Москві між радянською, болгарською і югославською делегаціями, очолюваними Й.В.Сталіним, Г.Димитровим та Е.Карделем. Сталін, виходячи зі своїх попередніх проєктів, зажадав терміново приступити до об'єднання Болгарії та Югославії у єдину федеративну державу. Базуючись на підсумках югославсько-болгарських переговорів /серпень 1947р./, під час яких було зроблено висновок про передчасність такого кроку, делегація ФНРЮ висловила протидію утворення федерації¹.

Ситуація, що склалася, обговорювалась на засіданні керівництва ЦК СКЮ І березня 1948 р. На цьому засіданні висловлювалися серйозні зауваження з приводу ставлення Сталіна і його найближчого оточення до керівників компартій Югославії та Болгарії. Як стало відомо пізніше, член Політбюро ЦК КПЮ, генерал-лейтенант С.Жуйович передав стенограму засідання радянському послові у Белграді А.М.Лаврентьеву².

-
1. Исторические решения в Блед. – София, 1947. – С.66%; Špeletić K. Pluzije o federaciji s Bugarakom // Danas. – Zagreb, 1987. - # 260. – S.73.
  2. Bilandžić D. Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Glavni procesi. II isd. – Zagreb, 1979. – S.153-154.

Уже 18 та 19 березня 1948 р. Радянський уряд повідомив уряд Югославії про відкликання своїх цивільних та військових спеціалістів, інструкторів та радників через те, що вони "оточені ворожістю"¹.

Й.Броз Тіто надіслав з цього приводу листа міністру Збройних Сил СРСР, заступникові голови Ради Міністрів СРСР М.О.Булганіну. 27 березня у відповідь надійшов лист за підписами Молотова і Сталіна, "за дорученням ЦК ВКП/б/" адресований "Товаришу Тіто та іншим членам ЦК Компартії Югославії". У листі засуджувалась внутрішня і зовнішня політика Югославії, зазначалось, що керівництво КПЮ дозволяє собі антирадянські вислови, проводить політику розчинення партії у Народному фронті та сприяє зростанню капіталістичних елементів на селі і в місті; твердилося також що в югославському уряді знаходиться англійський шпигун - заступник міністра закордонних справ В.Велебіт - і це утруднює радянсько-югославські міжурядові відносини. "Отакі є факти, - було сказано у листі, - що викликають невдоволення Радянського уряду і ЦК ВКП/б/ і призводять до погіршення відносин між СРСР та Югославією". Копії листа були надіслані всім компартіям, що виходили до Інформбюро.

У квітні відбувся Пленум ЦК КПЮ, який відхилив звинувачення, що містилися у листі Молотова і Сталіна, і сформулював ставлення до конфлікту, що назрівав. Й.Броз Тіто говорив: "Ми вважаємо, що малі країни народної демократії, такі як Югославія та інші, що йдуть новими шляхами до соціалізму, повинні, у всякому разі як з внутрішніх так і з зовнішніх причин, залишитися на даному етапі повністю самостійними, незалежними, але міцно з'єднаними між собою різноманітними договорами, а всі разом - з Радянським Союзом". І далі: "Досвід успішного революційного розвитку в кожній країні народної демократії" необхідно розглядати як продовження і доповнення досвіду Великої Жовтневої революції, як щось нове в революційній практиці, але повністю в дусі науки марксизму-ленінізму".

У листі-відповіді до радянського керівництва Й.Броз Тіто підкреслював, що оцінки ЦК ВКП/б/ ґрунтуються на неточній ін-

1. Sekulid Z. Stalinov polomljeni prat//Duga.- Beograd.,1986. -N 314.- Mart.- S.64.

2. Цит. за фотокопію листа: Дедиер В. Јосип Броз Тито. Прилози за биографја. - Скопје, 1953. -/між стор.608 та 609/.

3. Цит. за: Винтерхалтер В.Животном стазом Јосипа Броза.- Beograd, 1968. -С.532-533.

формації та наклепницьких відомостях, пункт за пунктом давалися відповіді й пояснення на всі звинувачення, пропонувалось вирішити спірні проблеми шляхом переговорів представників двох центральних комітетів у Белграді. У новому листі від 4 травня 1948 р. Сталін відхилив пропозицію Компартії Югославії розглянути у двосторонньому порядку існуючі розбіжності і заявив, що ця справа буде розглянута на нараді Інформбюро. Подальший обмін листами тільки погіршив ситуацію, що склалася. ЦК КПЮ остаточно відмовився брати участь у нараді Інформбюро, пояснюючи це тим, що питання про Компартію Югославії вже вирішено наперед¹.

27 та 28 червня 1948 р. у Бухаресті відбулась нарада Інформаційного бюро комуністичних партій, яка прийняла резолюцію "Про становище у Комуністичній партії Югославії". До складу делегації від ВКП/б/ входили А.Жданов, Г.Маленков та М.Сулов. Резолюція в цілому повторювала звинувачення на адресу КПЮ, які висувалися у листі Молотова і Сталіна від 27 березня 1948 р. Твердилося, що у ЦК КПЮ мають місце антирадянські настрої, що заперечування зростання класової боротьби в Югославії є опортуністичною помилкою. Різкій критиці піддавалося керівництво КПЮ за те, що воно не проводило колективізацію, але другий закон про націоналізацію був названий авантюрою. Неприйняття критики ЦК ВКП/б/ оголошувалося найтяжчим злочином. Нарада Інформбюро схвалила дії ЦК ВКП/б/, який взяв на себе ініціативу викриття політики ЦК КПЮ, що "перейшов на позиції націоналізму". Наприкінці резолюції зазначалося, що завдання "здорових елементів, вірних марксизму-ленізму, вірних інтернаціоналістичним традиціям Югославської компартії, вірних єдиному соціалістичному фронтові... полягає в тому, щоб примусити своїх нинішніх керівників відкрито й чесно визнати свої помилки і виправити їх, порвати з націоналізмом, повернутись до інтернаціоналізму і всемірно зміцнювати єдиний соціалістичний фронт проти імперіалізму, або, якщо нинішні керівники КПЮ виявляться нездатними на це, - змінити їх і висунути нове інтернаціоналістичне керівництво КПЮ". Прийняття резолюції призвело до тривалої ізоляції КПЮ від міжнародного комуністичного руху, завдало великої шкоди самому рухові. Це стало можливим через те, що Інформбюро діяло в складних умовах кінця 40-х

1. Bilandiid D. Op. olt.- S.155-156.

2. Коммюнике о совещании Информационного бюро коммунистических партий. Резолюция Информационного бюро о положении в коммунистической партии Югославии // Правда. - 1948. - 29 июня.

- початку 50-х років, коли порушувалися ленінські норми партійного життя і культ особи позначився на зовнішній політиці Радянського Союзу.

У липні 1948 р. відбувся У з'їзд КПЮ. З'їзд заслухав і обговорив політичний звіт Центрального Комітету, прийняв статут та нову програму партії. В ній, зокрема, підкреслювалося, що компартія веде будівництво соціалістичного суспільства, керуючись вченням марксизму-ленінізму, досвідом міжнародного комуністичного руху, ВКП/б/ і своїм власним досвідом. Разом з тим У з'їзд відхилив критику на адресу керівництва КПЮ, яка мала місце в резолюції Інформбюро. Свій виступ на з'їзді Й.Броз Тіто закінчив словами, що югославські комуністи зроблять усе можливо для поліпшення відносин між КПЮ і ВКП/б/. Делегати з'їзду стоячи скандували "Сталін - Тіто!". Сталіну було надіслано сотні телеграм з привітаннями від югославських комуністів.

Переважна більшість югославських комуністів і членів спілки комуністичної молоді, а також і безпартійних трудящих на мітингах, які проходили до і після з'їзду, підтримали рішення КПЮ і засудили резолюції Інформбюро. Роками виховуючись у безмежній вірі в Сталіна та в любові до першої країни соціалізму, вони висловлювали надію на найшвидшу нормалізацію відносин між двома країнами.

У міжнародних питаннях ФНРЮ, як і раніше, підтримувала СРСР і країни народної демократії. Югославія взяла участь у Наряді міністрів закордонних справ восьми держав народної демократії з німецького питання у Варшаві 23-24 червня 1948 р. Разом з Болгарією, Угорщиною, Румунією, СРСР, УРСР та Чехословаччиною ФНРЮ виступила на Дунайській конференції в Белграді на початку серпня 1948 р., що привело до демократичного розв'язання дунайської проблеми.

Восени 1948 р. у пресі СРСР і країн народної демократії розпочалася пропагандистська кампанія проти Югославії, інспірована рішеннями наради Інформбюро. "Можна не сумніватися, - сказав В.М.Молотов, виступаючи 6 листопада на урочистому засіданні Московської ради, - що Комуністична партія Югославії, спираючись на свої інтернаціоналістичні традиції, знайде шляхи, щоб Югославія змогла знову ввійти в дружню сім'ю, яка об'єднує СРСР і країни народної демократії"¹.

Наприкінці року розпочався економічний тиск на Югославію.

---

1. Известия, - 1948. - 7 нояб.

27 грудня у Москві був підписаний радянсько-югославський протокол про взаємні поставки товарів на 1949 р., який передбачав скорочення товарообміну між країнами у вісім разів порівняно з попереднім роком. У повідомленні для преси це пояснювалося "недружньою політикою" Югославського уряду щодо Радянського Союзу, яка зробила неможливим широке економічне співробітництво¹. Цією ж причиною . пояснювалося і рішення не запрошувати Югославію на економічну нараду представників СРСР, Болгарії, Угорщини, Польщі, Румунії і Чехословаччини, що відбулася в Москві у січні 1949 р., на якій було створено Раду Економічної Взаємодопомоги².

Уряд Югославії висловив свій протест проти порушення радянською стороною Договору про дружбу і взаємодопомогу від 1945 р., про що свідчив дозвіл на ведення в СРСР ворожої щодо ФНРЮ діяльності з боку так званих революційних югославських емігрантів³.

Організації югославських емігрантів випускали свої газети: "За соціалістичну Югославію" - у Москві, "Вперед" - у Софії, "Під прапором інтернаціоналізму" - в Бухаресті, "Нова боротьба" - у Празі. Активістами цих організацій були люди, які не піддавали сумніву правильність резолюції Інформбюро. Але частина югославів, які працювали, вчилися чи - стажувалися у соціалістичних країнах, підтримувала політику керівництва ФНРЮ. Вони опинилися в скрутному становищі - окремих з них було заарештовано, інших примусили відмовитися від свого громадянства, і вони протягом багатьох років не мали можливості повернутися на батьківщину. .

В Югославії було багато прихильників резолюції Інформбюро. На ІУ пленумі ЦК КПЮ /червень 1951 р./, який розглянув питання "Про подальше зміцнення правосуддя і законності", повідомлялося, що з червня 1948 р. по червень 1951 р. було заарештовано 8403 прихильників резолюції. Однак ці цифри були дуже занижені. Повні дані було опубліковано в Югославії тільки кілька років тому. За резолюцію висловилися 55 343 члени КПЮ*. З них - 21 880 учасників народно-визвольної війни, 4153 представники армії, у тому числі генерал-полковник А.Йованович і генерал-майор Б.Петричевич Када; 1722 працівники органів внутрішніх справ; 1189 представників

1. Известия, - 1948. - 31 дек.

2. Там же. - 1949. - 19 февр.

3. Там же. - 1948, - 2 июня.

* Наприкінці 1948 р. у КПЮ налічувалося 530 812 членів, з них 80 тис. було прийнято у партію після резолюції Інформбюро.

органів влади, скушин, профспілок, молодіжної організації; 2616 керівників організацій КПЮ і 6 членів ЦК КПЮ¹. Вже згаданого С.Жуйовича та колишнього керівника компартії Хорватії, в той час члена Політбюро КПЮ, голову Держплану Югославії А.Хебранга, які цілком підтримали листи Сталіна до ЦК КПЮ, було репресовано ще до резолюції Інформбюро. Більшість з тих, що підтримували резолюцію Інформбюро, були репресовані чи зазнали того чи іншого покарання, оскільки саме до них був спрямований заклик про зміну керівництва КПЮ. Восени 1948 р. на острові Голі Оток було створено табір для політичних в'язнів, у якому одноразово утримувалось до 2-х тис. чол. Було розпущено організації Товариства культурного співробітництва Югославії з СРСР /ТКСЮ/.

У 1949 р. югославські органи безпеки заарештували ряд колишніх білоемігрантів, що проживали в ФНРЮ, і одержали після війни радянське громадянство, їх було офіційно звинувачено в шпигунстві проти Югославії. З цього питання відбувся обмін нотами між двома країнами. У радянській ноті від 18 серпня 1949 р. заявлялося, що якщо югославський уряд буде і надалі продовжувати практику незаконних арештів і нелюдського обходження з радянськими громадянами, "то Радянський уряд вважає за потрібне заявити, що він не буде миритися з таким становищем і буде змушений вдатися до інших більш дійових заходів, необхідних для того, щоб захистити права та інтереси радянських громадян у Югославії..." . Цю заяву було сприйнято у ФНРЮ як ультиматум. Війська кількістю близько півмільйона чоловік було приведено у повну бойову готовність, а в напрямку північного кордону були проведені великі військові маневри.

З різкими нападками на Югославію виступали представники сталінського керівництва: К.С.Ворошилов - у Бухаресті 22 серпня 1949 р. на мітингу з приводу п'ятиріччя визволення Румунії, М.О. Булганін - 9 вересня на урочистому засіданні у Софії з приводу п'ятиріччя визволення Болгарії, Г.М.Маленков - на урочистому засіданні Московської ради 6 листопада. З такими ж заявами виступали практично всі керівники інших країн народної демократії. Значно поширилася антиюгославська кампанія у пресі.

У 1949 р. відбулися фальсифіковані судові процеси над звинуваченими в антидержавній діяльності міністром внутрішніх справ,

1. Петранович Б. Велики прелом //НИН. - Београд, 1987. - № 188.-18 март. - С.56-58.

2. Известия. - 1949. - 21 авг.

заступником голови Раді Міністрів Албанії, членом Політбюро ЦК ЛІТ К.Дзодзе, міністром закордонних справ Угорщини Л.Райком, першим заступником голови Раді Міністрів Болгарії, секретарем ЦК БКП, членом Політбюро ЦК БКП Т.Костовим та над іншими керівними працівниками цих країн. Усіх було звинувачено також і в шпигунських зв'язках з Югославією. На будапештському процесі над Л.Райком була викрита "підривна діяльність" проти СРСР таких югославських керівників, як А.Бєблер, К.Надя, І.Гошняк і Б.Масларич. Саме посилаючись на матеріали цього повністю сфальсифікованого процесу, 28 вересня 1949 р. СРСР денонсував радянсько-югославський Договір про дружбу, взаємодопомогу і післявоєнне співробітництво¹.

На початку грудня 1949 р. у Сараєво відбувся судовий процес, на якому було засуджено 11 радянських громадян - колишніх білоемігрантів - А.Кришка, В.Огнева, В.Нехлюдова та інш. Їх було звинувачено у шпигунстві проти Югославії².

Протиприродно як для практики співробітництва між соціалістичними країнами здійснювалися дипломатичні відносини між СРСР та ФНРЮ. 9 жовтня 1949 р. у шпигунській діяльності та зв'язках з Л.Райком було звинувачено та вислано з країни посла Югославії в Радянському Союзі К.Мразовича³. У листопаді за "підригну" діяльність було вислано нового посла Л.Латиновича⁴. У свою чергу югославський уряд звинуватив в антиюгославській діяльності і вислав з країни радянського консула в Загребі І.Владимірова, помічника військового аташе І.Зеньковича й представника Радінформбюро В.Кирсанова⁵.

За югославськими даними з 24 червня 1948 р. до 1 червня 1950 р. кількість висланих з країн Східної Європи та СРСР югославських дипломатів і представників становила 145 чол. Згодом деяких з них всупереч статусу дипломатичної недоторканості було заарештовано і вчинено судові процеси⁶.

1. Известия. - 1949. - 30 сент.
2. Борба. - 1987. - 5 фебр.
3. Известия. - 1949. - 26 окт.
4. Там же. - 19 нояб.
5. Там же.
6. Speletid K. Kardelj: to ultimatum//Danaa.- Zagreb, 1987.-H 271.- 3.65.

У другій половині листопада 1949 р. в Будапешті відбулася 3-я нарада Інформбюро, на якій було прийнято резолюцію "Югославська компартія у владі убивців та шпигунів". Ця резолюція була побудована на повністю надуманих і провокаційних звинуваченнях КПЮ. Зазначалося, що за час, який минув після наради Інформбюро у червні 1948 р., завершився перехід "кліки" Тіто від буржуазного націоналізму до "фашизму" і прямої зради національних інтересів Югославії, що цей перехід не випадковий і вчений за вказівкою англо-американських імперіалістів. Було заявлено, що Компартія Югославії потрапивши під вплив ворогів народу, втратила право іменуватися комуністичною і перетворилася в апарат, який виконує шпигунські завдання. Стверджувалося, що в Югославії ліквідовано народно-демократичний устрій, і боротьба проти "кліки" Тіто є інтернаціональним обов'язком усіх комуністичних та робітничих партій. "Інформбюро висловлює тверду впевненість, - вказувалося, зокрема, у резолюції, - що серед робітників і селян Югославії знайдуться сили, які здатні забезпечити перемогу над буржуазно-реставраторською клікою Тіто-Рапковича". Наслідком цієї резолюції стала блокада Югославії з боку СРСР та країн народної демократії, було припинено практично будь-які контакти з нею. Зміст резолюції свідчить про те, наскільки відійшло сталінське керівництво від ленінських принципів міжнародного співробітництва, від принципів інтернаціоналізму і рівноправних міжпартійних відносин.

У 1948 р. та першій половині 1949 р. будівництво соціалістичного суспільства в Югославії, як і раніше ґрунтувалося на використанні радянської теорії та практики. КПЮ керувалася при цьому тим, що СРСР як перша країна соціалізму здобув великий досвід та знайшов єдино правильні рішення, прийняте для всіх комуністичних партій та соціалістичних країн. Слід відзначити, що з кінця 1945 р. і до початку 1949 р. в Югославії порівняно з іншими народно-демократичними країнами найбільш послідовно застосовувалася радянська модель будівництва соціалізму. Югославська специфіка у державному й господарському будівництві більше підкреслювалася на словах, ніж проводилася на ділі.

У квітні 1948р. у ФНРЮ було прийнято другий закон про націоналізацію. Було остаточно ліквідовано приватний сектор у

І. Совещание Информационного бюро коммунистических партий в Венгрии во второй половине ноября 1949 г. - М., 1949. - С.23-29.

промисловості, на транспорті та в оптовій торгівлі. У січні 1949р. II пленум ЦК КПЮ прийняв рішення про проведення масової колективізації. Було вирішено завершити колективізацію більшості селянських господарств до кінця 1951 р. Продовжувала зміцнюватися централізована адміністративна система управління й планування, Керівництво КПЮ намагалося таким чином довести необґрунтованість резолюції Інформбюро від 1948 р.

У той період економіка Югославії наштовхувалася на значні труднощі. Якщо у 1947 р. обсяг торгівлі ФНРЮ зі східноєвропейськими країнами та СРСР становив більше половини всього її зовнішньоторгового обігу, то у 1949 р. він скоротився до 14%, а в 1950 р. упав до нуля. Тільки у 1949 р. соціалістичні країни розторгли 46 міждержавних договорів з Югославією, в тому числі й договори про кредитування. Порушення принципу добровільності та інші помилки, допущені під час проведення колективізації, а також посуха 1950 р. та 1952 р. призвели до спаду виробництва сільськогосподарської продукції. Різко зросли витрати ФНРЮ на оборону – до 23% національного прибутку.

У другій половині 1949 р. і особливо після прийняття в листопаді 1949 р. нової резолюції Інформбюро у Югославії намітився відхід від копіювання радянської моделі побудови соціалізму. З 1950 р. у країні почали впроваджуватися нові форми і методи господарювання. Було проведено часткову децентралізацію у керівництві і плануванні економікою, надано більше самостійності підприємствам. Колективізацію було припинено. Поступово почалося розпускання трудових задрог- сільськогосподарських кооперативів.

Суспільно-економічні зміни, що відбувалися в ФНРЮ, були закріплені у рішеннях VI з'їзду КПЮ /листопад 1952 р., перейменована у Союз комуністів Югославії/. Було скасовано програму і статут партії, прийняті V з'їздом КПЮ. З кінця 1949 р. керівництвом КПЮ розроблялися і на VI з'їзді були обґрунтовані політичні причини конфлікту між СРСР, Інформбюро та Югославією. Поряд з критикою диктатури "бюрократичної касті" в СРСР, відходу керівництва ЦК КПРС від марксизму-ленінізму, що виявилось у "гегемонізмі і експансіонізмі" щодо інших країн, стверджувалося, що Радянський Союз перетворився в країну "державного капіталізму", з "нерівноправними" національними відносинами*. Антирадянська риторика з'явилась і на сторінках югославської преси.

У кінці 1949 р. та на початку 1950-х років капіталістичні країни помітно змінили своє ставлення до ФНРЮ. Югославія в свою чергу

---

* BilandSld D. Op. oit.- S.168,208,211

почала розширювати співробітництво з ними. Усуваючи перешкоди на цьому шляху Югославія пішла на деякі поступки Заходу, першою з яких було припинення в червні 1949 р. підтримки партизанської демократичної армії Греції. На четвертій сесії Генеральної Асамблеї ООН у грудні 1949 р. США підтримали ФНРЮ і вона була обрана членом Ради Безпеки ООН, у той час як східноєвропейські країни та СРСР голосували проти цього.

14 листопада 1950 р. між Югославією та США було підписано угоду про військову допомогу, а в січні наступного року - договори про економічне співробітництво. США, Великобританія і Франція уклали з Югославією угоду про тристоронню допомогу, за якою надали останній кредити і позики. До 1955 р. західні країни подали Югославії допомогу розміром 1 млрд. 200 млн. доларів, з них на військову допомогу виділялося 588,5 млн. доларів. З цієї суми ФНРЮ мала виплатити тільки 55 млн. доларів. Практично увесь зовнішньоторговий обіг Югославії припадав на західні країни.

Подаючи допомогу та кредити, імперіалістичні країни намагалися поставити під контроль економіку та політику Югославії, втягнути її до агресивного блоку НАТО. Вимушена маневрувати, не маючи підтримки соціалістичних країн, ФНРЮ все ж таки змогла зберегти свою незалежність та соціалістичні завоювання. Це підкреслив М.С.Хрущов на мітингу в Софії 3 червня 1955 р..

З 1950 р. почалась ізоляція ФНРЮ міжнародними організаціями. У травні 7 сесія Виконавчого комітету Всесвітньої федерації профспілок в Будапешті вивела представників югославських профспілок зі складу Виконкому та Генеральної Ради ВФП. Югославські організації та представники були виключені з Всесвітньої Ради Миру, Міжнародної демократичної федерації жінок, Всесвітньої федерації демократичної молоді, Міжнародної спілки студентів.

У другій половині 1951 р. МЗС ФНРЮ видало так звану "Білу книгу про агресивні дії урядів СРСР, Польщі, Чехословаччини, Угорщини, Румунії, Болгарії та Албанії щодо Югославії." На шостій ГА ООН представник Югославії виступив з протестом проти антиюгославської політики соціалістичних країн. 1 грудня 1951 р. Генеральна Асамблея прийняла резолюцію на підтримку Югославії¹

До середини 1953 р. у радянсько-югославських відносинах не відбувалося ніяких змін. У Звітній доповіді ЦК КПРС XI з'їзду

1. Объединенные нации. Генеральная Ассамблея. Сессия шестая. Париж, 1951-1952 гг. Резолюции, приняты Генеральной Ассамблеей на шестой сессии за время с 6 ноября 1951 г. по 5 февраля 1952 г. - Нью-Йорк, 1952. - С.17-18.

партії Г.Маленков назвав Югославію, як і Грецію та Турцію, американською колонією¹.

Нормалізація радянсько-югославських відносин стала можливою тільки після смерті Сталіна. З приводу конфлікту з Югославією Сталін ніколи офіційно не висловлювався. Але оскільки Сталін одноосібно вирішував всі важливі питання внутрішньої й зовнішньої політики Радянського Союзу, то саме він являвся ініціатором конфронтації з керівництвом КПЮ. Протягом десятиріч зі сторінок югославських видань не сходять слова М.С.Хрущова, взяті з його доповіді "Про культ особи та його наслідки" на XX з'їзді КПРС. М.С.Хрущов розповідав, як Сталін, показавши копію листа до Тіто, заявив, що достатньо йому поворохнути мізинцем - і Тіто більше не буде. М.С.Хрущов додав, що у Сталіна це не вийшло тому, що Тіто мав за собою народ, який пройшов тяжку школу боротьби за визволення і незалежність, народ, який підтримував своїх керівників².

У 1964 р. після загострення китайсько-радянських відносин у редакційній статті газета "Известия" дала таку оцінку зовнішньополітичного курсу Сталіна: "Зловживаючи владою всередині країни, Сталін намагався і у відносинах з іншими країнами користуватися грубими способами командування й окриків. Великодержавні замашки Сталіна стримували зближення народів, заважали нормальному розвитку дружби між ними, вели до нагромодження кривд, взаємних претензій та незадоволення"³.

Зміни у внутрішній та зовнішній політиці Радянського Союзу після смерті Сталіна привели до нормалізації дипломатичних відносин з Югославією, 6 червня 1953 р. уряд СРСР запропонував їй обмінятися послами, обов'язки яких до того часу виконували повірені у справах. Югославська сторона прийняла цю пропозицію. ЦК КПРС та Радянський уряд визнали за необхідне зняти зі своєї сторони нашарування, які призвели до конфлікту між обома країнами. У прийнятій наприкінці травня 1954 р. Постанові Президії ЦК КПРС відзначалося, що розрив відносин з Югославією завдав шкоди як Югославії, так і Радянському Союзові. ЦК партії визнав за необхідне вступити у переговори з керівниками Югославії з метою нормалізації відносин між обома державами. Центральні комітети комуністичних та робітничих партій Албанії, Болгарії, Угорщини, НДР, Італії, Китаю. Польщі, Румунії, Франції, Чехословаччини, з якими ЦК КПРС

1. Г.Маленков. Отчетный доклад XIX съезду партии о работе ЦК ВКП/б/. - М., 1952. - С.34.

2. Борба. - 1987. -23 Януар; 31 јун.

3. О характере отношений между социалистическими странами //

вступив у контакт з цього питання, підтримали його ініціативу¹. У жовтні 1954 р. відновилися радянсько-югославські торгові відносини. Радянський уряд інформував югославського посла, що з метою поліпшення відносин та зміцнення зв'язків між народами двох країн вжито відповідних заходів, щоб належним чином забезпечити у пресі та по радіо висвітлення питань, які стосуються Югославії. Трохи пізніше була досягнута домовленість про візит до Югославії радянської урядової делегації. •

Візит М.С.Хрущова у 1955 р. до Югославії і відповідний візит Й.Броз Тіто у 1956 р. до СРСР, укладення двосторонніх міжурядової та міжпартійної декларацій відіграли вирішальну роль у розвитку дальшого радянсько-югославського співробітництва. Ці події широко висвітлені у радянській історіографії. Нормалізація відносин викликала щире схвалення і підтримку в народів двох країн, яких пов'язувала традиційна дружба, загартована в спільній боротьбі з фашизмом, і які важко переживали трагічні роки конфлікту.

Справі нормалізації радянсько-югославських відносин чинилися й перешкоди, зокрема В.М.Молотовим. Його було піддано за це гострій критиці на липневому/1955 р./ Пленумі ЦК КПРС.

Однак негативні наслідки резолюції Інформбюро 1948 р. не були в ті роки повністю подолані. Ось як оцінив саму резолюцію М.С.Хрущов, виступаючи на У з"їзді СЄПН у липні 1958 р.: "Але що сталося в 1948 році? Тоді наші партії піддали критиці опортуністичні і націоналістичні помилки керівництва Компартії Югославії. Неправильною була не наша критика, від якої ми ніколи не відмовлялись, а заклик до зміни керівництва в Компартії Югославії, який містився в резолюції Інформбюро². СКЮ також офіційно не зняв звинувачень проти СРСР, які були висунуті на УІ з"їзді партії. Проте, саме М.С.Хрущов і Й.Броз Тіто, як зазначав М.С. Горбачов на переговорах з югославським керівництвом, зробили дуже багато для нормалізації радянсько-югославських відносин³.

У середині 50-х років з практики двосторонніх відносин між Радянським Союзом і соціалістичними країнами зникли розбіжності, які у випадку з Югославією послужили роздуванню конфлікту. Це - питання про ціни на сировину, змішані підприємства

Известия. - 1964. - 31 мая

1. История Коммунистической партии Советского Союза. - М., 1985. - Т.5. - Кн.2. - С.467.

2. Хрущев Н.С. К победе н мирном соревновании с капитализмом. - М., 1959. - С.425.

3. Правда. - 1988. - 16 марта.

та радників. Ціни на сировину було впорядковано. Радянський уряд ліквідував змішані підприємства у соціалістичних країнах, усі чи значну частину активів яких було безтактно передано цим країнам. Обговорюючи питання радянсько-югославських відносин, Пленум ЦК КПРС у липні 1955 р. прийняв відповідне рішення: "В усіх наших стосунках з країнами народної демократії, а також з братерськими комуністичними партіями радянські і партійні органи і всі наші працівники за кордоном повинні суворо керуватися ленінськими принципами соціалістичного інтернаціоналізму, повної рівноправності, поваги національного суверенітету та врахування національних особливостей відповідних країн"¹. У 1956 р. СРСР відкликав усіх своїх радників із соціалістичних країн.

Аналіз суперечностей у розвитку світової системи соціалізму, зроблений відомим радянським журналістом-міжнародником О.Є.Бовінім², дозволяв розкрити основні причини конфлікту між КПЮ і ВКП/б/ та Інформбюро у 1948 р.

Світова система соціалізму у другій половині 40-х років зароджувалась як система національних самостійних держав, і звідси випливає, що національний фактор впливав на їхню економіку, політику та ідеологію. Невідповідність між національним та інтернаціональним існувала тоді, існує вона і сьогодні.

Суперечності між деякими соціалістичними країнами, в тому числі і між Югославією та СРСР, мали неантагоністичний характер, оскільки обидві країни мали спільні корінні інтереси та кінцеві цілі. Ці суперечності були природною характерною рисою розвитку світового соціалізму. Загострення та доведення їх до політичної боротьби між державами було аномальним явищем у загальному процесі розвитку соціалістичної системи. Цей конфлікт став можливим внаслідок дії ряду суб'єктивних факторів, відходу групи осіб - Сталіна та його найближчого оточення - Молотова, Жданова, Маленкова, Берії, Сулова, Вишинського, які впливали на формування політики у країні від демократичних принципів пролетарського інтернаціоналізму. На завершальному етапі конфлікту на позиції суб'єктивізму перейшло і югославське керівництво, але це вже була відповідь на діяльність Інформбюро.

Антагоністичні суперечності не можуть сприяти розвитку світового соціалізму, оскільки вони викликані порушенням його головних принципів. Неантагоністичні ж суперечності врешті-решт

1. Правда. - 1956. - 23 нояб.

2. Див.: Социализм и международные отношения. - М., 1975. - С.249-275.

сприяють прогресу соціалізму, взаєморозумінню, яке будується на порівнянні, а не на протиставленні різних точок зору на те, якими мають бути відносини між соціалістичними країнами, на розвиток теоретичних питань марксизму-ленінізму та практику будівництва соціалізму. Існування таких суперечностей розбиває уявлення про соціалізм як про суспільство шаблонів.

Бажання сталінського керівництва раз і назавжди ліквідувати усі суперечності /спірні питання, дискусії, будь-які заперечення і незгоди з боку керівництва країн народної демократії/ було догматичного утопією і по суті мало реакційний характер. Воно відбилосся у намірі уніфікувати будівництво соціалізму в інших країнах і підпорядкувати його одному центру.

Події, які відбувалися у період з 1948 р. до 1953 р., з усією очевидністю показали, до чого може призвести волюнтаристський підхід у міжпартійних та міждержавних відносинах. Дальший розвиток радянсько-югославських зв'язків підтвердив правильність марксистсько-ленінської тези про те, що співробітництво між соціалістичними країнами може здійснюватися тільки на основі взаємної поваги суверенітету, незалежності, рівності і невтручання у внутрішні справи.